

Živa Rawlsova filozofija – povodom 20. godišnjice smrti

Uz temu

John Rawls (1921. – 2002.) je, bez sumnje, jedan od vodećih političkih i moralnih filozofa 20. stoljeća. Njegovo ključno djelo *A Theory of Justice* iz 1971. godine danas se smatra klasikom modernog političkog mišljenja. Razvijajući svoju teoriju, prije skoro više od pedeset godina, Rawls je napisao da ne donosi ništa novo već da dobro poznate ideje i načela predstavlja na drukčiji način. Međutim, on je učinio svojevrsni »prevrat mišljenja« unutar filozofije vrativši političku filozofiju zajedno s idejom pravednosti na tada već odavno uzdrmanu filozofsku scenu. O važnosti Rawlsove knjige pisali su mnogi, ali je zasigurno najupečatljiviji komentar Geralda A. Cohena koji je smatrao kako su, u povijesti zapadne političke filozofije, samo dvije knjige – Platonova *Država* i Hobbesov *Levijatan* – važnije od Rawlsove knjige *A Theory of Justice*. Ako je Platon svojom *Državom* ili *O pravednosti* »otvorio vrata« političkoj filozofiji, Hobbes dao temeljni okvir za ugovornu teoriju, Rawls je bio onaj koji je svojom teorijom »justice as fairness« (što se kod nas uobičajilo prevesti s »pravednost kao pravičnost«) objedinio kontraktualizam i ideju pravednosti, ali i potvrdio nužnost filozofije politike unutar okvira same suvremene filozofije.

Prema slavlrenom američkom filozofu, »justice as fairness« odnosno »pravednost kao pravičnost« najprimjerenija je koncepcija pravednosti za temeljnu strukturu liberalno-demokratskog društva. Štoviše, Rawls svoju teoriju, kojom zagovara egalitarni liberalizam te se suprotstavlja utilitarizmu, perfekcionizmu i meritokraciji, razvija upravo za američko društvo kojemu je nužna pravednija transformacija društvenih odnosa. Iako je koncepciju »pravednosti kao pravičnosti« u cijelosti predstavio još 1971. godine, 1993. godine objavljuje reviziju svoje teorije u djelu pod naslovom *Political Liberalism*. Revizija se sastojala u oslobađanju koncepcije »pravednosti kao pravičnosti« metafizičkih konotacija, a kako bi koncepcija pravednosti bila prihvatljiva unutar društva koje je duboko podijeljeno religijskim, moralnim i filozofskim uvjerenjima.

Posebnost i originalnost Rawlsove kontraktualističke teorije sadržana je u višem stupnju apstrakcije ugovornih odnosa, a uvodeći »izvorni položaj« i »veo neznanja«, ugovorna teorija ponovno potvrđuje odgovornu ulogu svakog pojedinca kao člana političke zajednice. Prema Rawlsovoj teoriji, svaki pojedinac u svakom trenutku može ući u izvorni položaj, stati iza vela neznanja i poštujući ograničavajuće kriterije tog položaja, osvijestiti temeljna načela »pravednosti kao pravičnosti« za dobro uređeno demokratsko društvo, odnosno osvijestiti načelo jednakih temeljnih (političkih) sloboda, načelo jednakih pravičnih mogućnosti i načelo razlike. Raspravu o pravednosti Rawls

smješta unutar strukturalnog okvira koji artikulira slobodu, jednakost i solidarnost kao temeljne političke vrijednosti liberalne demokracije, s ciljem pronalaženja adekvatnih rješenja za društvene izazove koji proizlaze iz socio-ekonomskih odnosa i kulturnog pluralizma. Okvir nastaje kao posljedica balansiranja između koncepcija *ispravnog* i *dobra*, razločnosti i racionalnosti (dviju moralnih moći), a sve je dodatno zaokruženo složenim odnosom između liberalizma i demokracije, odnosno individualizma i političke zajednice pod vizurom javnog uma kao neophodnog ideala političke pravednosti.

U Rawlsovoj filozofskoj misli možemo razlikovati nekoliko faza koje se kreću od težnje za stavljanjem sreće pod kontrolu društvenih struktura (*A Theory of Justice*), preko težnje postizanja, u razločnosti utemeljenom, »preklapajućeg konsenzusa« (*Political Liberalism*) do svog proširenja na »pravo narodâ« (*The Law of Peoples*) kao forme vanjske politike dobro uređenih narodâ, bili oni liberalni ili ne-liberalni. Pa iako se u 2021. godini napunilo 100 godina od Rawlsova rođenja i 50 godina od objave *A Theory of Justice*, a u 2022. godine 20 godina od njegove smrti, njegova misao i dalje izaziva i potiče filozofske rasprave. Ona je i više nego živa jer u sebi nosi živost traganja za idejom pravednosti u složenim društvenim odnosima prepoznajući kako je pravednost »prva vrlina društvenih institucija«, ali i prva intrinzična vrlina čovjeka kada se shvaća kao punopravni kooperirajući član društva, tj. kao politički građanin.

U tom smo smislu na ovome mjestu željeli okupiti autore koji se sustavno bave ili ih izrazito zanima neko aktualno područje Rawlsove političke filozofije i političke teorije. Prvotna ideja iznesena uredništvu časopisa sugerirala je aktualnost Rawlsova pristupa pravednosti otkrivajući nam istovremeno izazovnost njegova govora u aktualnom kontekstu našega društva. Autori su nam slali svoja razmišljanja i analize kojima ćemo, nadamo se, našoj filozofskoj, ali i široj znanstvenoj javnosti uspjeti pokazati da Rawls i dalje ima što za reći. Iako će moralnoj filozofiji prepustiti traganje za (moralnom) istinom, Rawls je svojim radovima u određenom smislu inzistirao na tome da ciljevi političke filozofije, unutar koje se dominantno i kreće, ovise o političkoj zajednici kojima je upućena. Zato je lakše, istaknut će Ronald Dworkin, razumjeti ambicije filozofije, i testirati njezina dostignuća, na području odgovornosti, a ne istine. Politička je, dakle, filozofija, a što smo ovdje osobito željeli istaknuti, *odgovorna za pravednost*.

Pred čitatelje i zainteresiranu javnost donosimo niz tekstova kojima želimo u određenom smislu testirati samoga Rawlsa nakon dvadeset godina od njegove smrti. Testiranje o kojemu je riječ odnosi se dakako na pokušaj njegove reaktualizacije u kontekstu izazovâ s kojima se susreće naša aktualna politička zajednica. Premda je prošlo više od dvadeset godina kako smo dobili njegovo posljednje značajno djelo *Justice as Fairness. A Restatement* (2001.), Rawlsovi stavovi razvijani tijekom više od četrdeset godina i danas predstavljaju primjer jednog od najambicioznijih političkih projekata poduzetog od strane člana akademske zajednice, u središtu kojega se nalazi ne samo obrana nego i novo utemeljenje radikalne egalitarne interpretacije liberalne demokracije.

Tekstovi koji se ovdje donose tematiziraju neke od njegovih glavnih koncepata, poput »moralnih moći« političkih građana s teškim oblicima mentalnih poremećaja (Lekić Barunčić), zatim radikalnost »načela razlike« i »javnog uma« (Zelić) ili pak »vela neznanja«, kojim se zapravo prikrivaju društveno-političke nepravde (Cvijanović). S druge strane, tekstovi koje donosimo obrađuju i teme koje su od vitalne važnosti za preživljavanje same liberalne

demokracije. Nužno je uočavati važnost i vrijednost svih onih članova društva kod kojih Rawlsovo (neki će tvrditi pretjerano) naglašavanje esencijalnih svojstava »razložnog« i »racionalnog« nije u potpunosti primjenjivo (Martinić/Baccarini). Očekivano si je stoga postaviti i pitanje ne samo dostojanstva svih građana već i slobode političkog govora s naglaskom na ideju javnog uma unutar kojega postoji i jedna vrsta opće građanske nužnosti korekcijâ same liberalne demokracije (Brčić Kuljiš). U konačnici, vrlo je aktualno i pitanje opravdanosti što činiti, unutar pravnih okvira, u situacijama kada je sloboda, a zapravo pravednost kao temeljna vrlina socijalnih institucija, ugrožena od strane onih koji su na vlasti (Berdica/Rudan).

Tijekom čitanja tekstova koji se ovdje donose još se jednom pokazuje sva veličina Rawlsova djela. Naravno, veličina ne toliko u brojčanom smislu već osobito u snazi i vrijednosti tvrdnji koje nam i danas otvaraju važne perspektive u sagledavanju budućnosti, ali i opstanka liberalne demokracije. Stoga se zahvaljujemo i svim autorima i recenzentima na njihovom doprinosu ovom skromnom zadatku koji smo si postavili. Rawlsovo djelo, uza sve manjkavosti i nedostatke koje uočavamo, zaslužuje da se mjeri upravo po važnosti i za naše suvremeno društvo. A tu smo, nadamo se, uspjeli pokazati da je Rawls i dalje »živ« kako u političkoj filozofiji, tako i u političkoj teoriji. U konačnici, kako ističe sâm Rawls, »moramo započeti od pretpostavke da je razložno pravedno političko društvo moguće«. Od te pretpostavke i krećemo u »čitanje« živog *Rawlsa*.

Josip Berdica

Marita Brčić Kuljiš